

VISSZA A MÚLTBA? A KORONAVÍRUS-JÁRVÁNY HATÁSAI A FEJLŐDŐ ORSZÁGOKBAN

BACK TO THE PAST? IMPACTS OF THE COVID-19 PANDEMIC IN DEVELOPING COUNTRIES

Szent-Iványi Balázs

PhD, Senior Lecturer, Department of Politics and International Relations, Aston University, Birmingham, Egyesült Királyság
egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem Világgazdasági Tanszék, Budapest
b.szent-ivanyi@aston.ac.uk

ÖSSZEFOGLALÁS

A világ az elmúlt harminc évben hatalmas sikereket ért el a fejlődő országokbeli szegénység csökkentése és az emberi életkörülmények javítása terén. A koronavírus-járvány azonban könnyedén semmivé foszlathatja ezeket az eredményeket. A járvány miatti magas halálozás, az összeomló egészségügyi rendszerek, a bezárt iskolák, a szárnyaló munkanélküliség és a szükséges orvosi eszközökhöz és felszerelésekhez, valamint a vakcinákhoz való hozzáférés nehézségei akár évtizedek múlva is éreztethetik hatásukat. A tanulmány célja áttekinteni, hogy pontosan milyen csatornákon keresztül hatott a járvány a fejlődő országok – és köztük is különösen a legszegényebb országok – társadalmaira és gazdaságaira. Ennek keretében felvázolja a járvány közegészségügyi és gazdasági hatásait, illetve vizsgálja ezek várható hosszabb távú következményeit. Végül pedig bemutatja, hogy a járvány negatív hatásai megfelelő szakpolitikai lépésekkel, illetve nemzetközi fejlesztési segélyek révén részben ellensúlyozhatóak lennének, ám a nemzetközi közösség eddigi támogatásai messze elmaradnak a szükségéstől.

ABSTRACT

In the past thirty years, the world has achieved significant results in decreasing poverty and improving human welfare in developing countries. The coronavirus pandemic however threatens to undo much of this progress. High death rates, collapsing health systems, closed schools, soaring unemployment and difficulties in accessing health equipment and vaccines may impact the development paths of countries for decades. The paper aims to review the mechanisms through which the pandemic has affected societies and economies in developing countries, especially in the least developed ones among them. It sketches the public health and economic consequences of the pandemic and the potential long-term impacts of these. Finally, the paper shows that the negative effects of the pandemic could be mitigated by specific policy interventions funded with international development assistance. However, the assistance provided by the international community thus far falls way short of what would be needed for this.

Kulcsszavak: koronavírus, fejlődő országok, fejlesztési segélyezés

Keywords: coronavirus, developing countries, development assistance

1. BEVEZETÉS

A Globális Dél sok országa már a koronavírus-járvány 2020. eleji kirobbanása előtt is számtalan kihívással küzdött, amelyek megnehezítették számukra a hatékony politikai és társadalmi válaszadást a járványra. A világ legtöbb fejlődő országában gyenge a kormányzás hatékonysága, és hiányoznak a költségvetési források, különösen az egészségügy és amellet más közszolgáltatások esetén is. Sok fejlődő ország államadóssága már a járvány előtt is magas volt (például Ghána, Sri Lanka, Zambia vagy Zimbabwe esetében), míg másutt fegyveres konfliktusok dúltak (lásd Afganisztán, Mali, Mozambik, Nigéria vagy Jemen példáját). Sok helyen a már jelen lévő járványok és betegségek, mint a malária, a HIV/AIDS vagy a tuberkulózis kontrollálása is komoly nehézségekbe ütközött. A koronavírus-járvány kirobbanása tehát sok fejlődő országot eleve gyenge helyzetben, felkészületlenül ért, ami megnehezítette az ellene való védekezést.

A tanulmány célja, hogy áttekinthe, miképp érintette a Globális Dél országait a koronavírus-járvány. A járvány három fő módon okozott károkat a fejlődő világban: közegészségügyi hatásain át, a helyi járványkezelési intézkedések hatásai révén, valamint más, elsősorban a fejlett országok járványkezelési intézkedéseinek közvetett hatásai révén. A cikk e három mechanizmuson keresztül veszi sorra a járvány eddigi és hosszabb távú várható következményeit a fejlődő világban, majd áttekinti a negatív hatások ellensúlyozásához szükséges szakpolitikai intézkedéseket, és ezzel kontrasztba állítva értékeli a nemzetközi közösség tényleges, eddig történt lépéseit.

Fontos megjegyezni, hogy a „Globális Dél”, illetve a „fejlődő világ” meglehetősen heterogén gyűjtőfogalmak, így a cikkben szerepelnek olyan állítások, amelyeket az olvasó esetleg túlzóan általánosítónak, leegyszerűsítőnek találhat. A legtöbb ilyen állítás azonban, ha eltérő mértékben is, de a fejlődő országok többségére érvényes lesz, és, amennyiben lehetséges, a cikk konkrét példákkal igyekszik árnyalni őket.

2. KÖZEGÉSZSÉGÜGYI HATÁSOK

A koronavírus-járvány kirobbanásakor sokan úgy vélték, hogy a Globális Dél országaiban alacsonyabb lesz a járvány halálozási rátája, mint az északi országokban (Lawal, 2021). Hamar világossá vált ugyanis, hogy a Covid19 halálozási kockázata az életkorral nő, így pedig a fejlődő országok általában fiatal korössze-

tételű lakossága némi optimizmusra adott okot. Csádban például 2015-ben a medián életkor mindössze 16,1 év, Bangladesben pedig 25,6 év volt – míg a legtöbb európai országban 40 felett volt ez az érték (Ritchie–Roser, 2019).

A fiatal korösszetétel jelentette előnyöket azonban úgy tűnik, hogy több mint semlegesítették a fejlődő országoknak a bevezetésben röviden vázolt gyengeségei, és a többlethalálozást tekintve a járvány igazából még pusztítóbbnak is bizonyult körükben, mint a fejlett országok esetében. 2021. májusi adatok alapján például a koronavírussal összefüggésbe hozható többlethalálozások 86 százaléka esett a fejlődő országokra, holott a Föld lakosságának csak 80 százalékát teszik ki (Gill–Schellekens, 2021). Hasonló következtetésekre jutott az *Economist* (2021) modellezése is: 2021. november elejéig a járvány globálisan 10,6 és 19,9 millió közötti többlethalálozáshoz vezetett (a középérték 17,1 millió), és ennek közel 88 százaléka a fejlődő országokban következett be. Az adatokból az is világos, hogy minél szegényebb egy ország, annál magasabb volt a többlethalálozás.

Az elmúlt három évtizedben a fejlődő világ lakosságának egészségügyi mutatói látványosan javultak. A legszegényebb (a Világbank besorolása szerint „alacsony jövedelmű”) országokban a születéskor várható átlagos élettartam az 1991-es 51 évről 2019-re 63,7 évre emelkedett, a közepes jövedelműekben pedig 64-ről 72 évre. Ugyanebben az időszakban az alacsony jövedelmű országokban az ezer élve születésre jutó csecsemőhalandóság 108-ról 48-ra esett vissza (World Bank, 2021a). A koronavírus-járvány hatására azonban ez a javuló tendencia nemcsak, hogy megtörni, de egyenesen a visszájára fordulni látszik. Az OECD-tagállamokban már látszik, hogy 2020-ban csökkent a születéskor várható átlagos élettartam (Islam et al., 2021); a fejlődő országokra vonatkozóan egyelőre kevésbé vannak megbízható adatok. A Dél-afrikai Köztársaság esetén azonban több mint háromévnnyire becsülik a veszteséget 2021-ig bezárólag: 62,4-ről 59,3 évre (Medicalxpress, 2021).

Az *Economist* többlethalálozási becslései három és félszer magasabbak, mint a hivatalosan jelentett koronavírus-halálesetek száma. Ezekbe a becslésekbe beleszámítják azokat is, akiknek nem közvetlenül az új koronavírus okozta a halálát, hanem a túlterhelt vagy egyenesen összeomló egészségügyi rendszerek miatt nem jutottak ellátáshoz más betegségeikkel. A hosszabb távú közegészségügyi következményeket azonban ez sem tudja számításba venni: a kieső jövedelmek miatti alultápláltság vagy a más járványok (például a kanyaró) elleni oltási kampányok felüggesztése akár több évtizedre is visszavethetik a fejlődő világ egészségi mutatóit.

3. GAZDASÁGI HATÁSOK

A járvány hatásainak második alapvető mechanizmusa gazdasági, és elsősorban a járvány megfékezését szolgáló karantén- és lezárási rendelkezések következménye. Sok fejlődő ország gyorsan cselekedett, és már akkor bevezetett lezárásokat,

amikor a fertőzések száma még viszonylag alacsony volt. Korlátozták a belföldi és a nemzetközi utazást, otthonról való munkavégzést rendelték el, bezárták az iskolákat, és betiltották a tömegrendezvényeket (Gurara et al., 2020), hasonlóan az északi országokban bevezetett rendelkezésekhez. A fejlett országoktól eltérően azonban ezek az intézkedések sokkal súlyosabban hatottak a fejlődő országok lakosainak megélhetési lehetőségeire. Az északi országokban a kormányok általában támogatták azokat, akik a korlátozások miatt egyáltalán nem tudtak dolgozni. Ilyen volt például az Egyesült Királyság *furlough* rendszere vagy Németországban a *Kurzarbeit* program. A fejlődő országok, és különösen az alacsony jövedelmű országok esetében azonban nem álltak rendelkezésre megfelelő költségvetési források hasonló intézkedések finanszírozására. A munkájukból kieső embereknek így vagy a saját megtakarításaikra kellett hagyatkozniuk (ha voltak ilyenek), vagy az új szabályokat megszegve kellett tovább dolgozniuk.

A szegény háztartások számára így reális veszéllyé vált az éhezés, és ezt tovább súlyosbították a járvány okozta akadozások az élelmiszerellátási láncokban (University of Oxford, 2021). A szegények helyzete azonban még azokban az országokban sem volt jobb, ahol volt valamiféle munkanélküli-ellátás vagy más szociális védőháló, tekintve, hogy a hivatalosan nem bejelentett, informális munkahelyek aránya általában magas a Globális Dél országaiiban. A megfelelő szociális támogatások hiánya tehát a legtöbb fejlődő országban betartathatatlaná tette a szigorú karanténokat és lezárásokat.

A déli országok nagy többsége bezárta az iskolákat, és újranyitásuk sokkal lassabban haladt, mint a fejlett országok esetében. A Világbank az elmúlt évszázad legnagyobb oktatási válságaként jellemzi a kialakult helyzetet (World Bank, 2021c). A járvány első évében a dél-ázsiai és latin-amerikai országok tanulói számára az oktatási napok 78 százaléka elmaradt (Evans et al., 2021). Az otthoni tanulást nemcsak a technológiai eszközök és az internetkapcsolat hiánya akadályozta, hanem sok esetben, különösen a városokon kívül, még az áramhiány is. A tanulásból való ilyen mértékű kimaradás a legszegényebb országok legszegényebb gyerekeit, és azon belül is elsősorban a lányokat érintette, potenciálisan meghatározva egész életüket alacsonyabb jövedelmek és nagyobb szegénység formájában (Evans et al., 2021). Az alacsonyabb iskolázottságú lányok nagy eséllyel korábban férjhez fognak menni, ami a további oktatásból és a munkaerőpiacról való végleges kiesésüket jelenti. Emellett általában több gyerekük is fog születni. Az iskolák újranyitása sem feltétlenül jelent megoldást: nem minden család fogja tudni ugyanis megengedni magának, hogy a gyerekeit visszaküldje az iskolába. Akárcsak a születéskor várható élettartam esetén, a járvány a beiskolázottság esetében is egyfajta „vissza a múltba” hatással fenyeget: az alacsony jövedelmű országokban a nettó alapfokú beiskolázottság jelentősen emelkedett az elmúlt három évtizedben (az 1991-es 48,4 százalékról 2017-re közel 81 százalékra), ám járvány hatására mindez várhatóan a visszajára fordul majd.

4. A FEJLETT ORSZÁGOK INTÉZKEDÉSEINEK KÖZVETETT HATÁSAI

A harmadik okozati csatorna több különböző hatást is összefog; a közös bennük az, hogy mind a fejlett országokban hozott járványkezelési intézkedések közvetett, tovaggyűrűző hatásai. A fejlett országok lezárásainak és karanténintézkedéseinek hatására átalakult a globális kereslet szerkezete. Bizonyos termékekre megnőtt a globális észak kereslete, míg másokra lecsökkent, és így bizonyos fejlődő országok jól járták, míg mások nem. Például, a 2020. eleji lezárások révén jelentősen csökkent a kereslet sok nyerstermék és különösen a kőolaj iránt. A nyerstermék-exportőrök csökkenő export-árbevételekkel szembesültek, ami a szegényeket sújtotta leginkább, például a jóléti programok szűkülése révén (IMF, 2020). Ugyanakkor megnövekedett a kereslet például a számítástechnikai és elektronikai cikkek iránt, ami elsősorban az ezek gyártására specializálódott közepes jövedelmű ázsiai országokban élőknek kedvezett.

A fejlett országokbeli lezárások második következménye a hazautalások csökkenése. A hazautalások fontos jövedelemforrást jelentenek sok fejlődő országban: 2019-ben például a GDP több mint 5 százalékát tették ki harminc alacsony jövedelmű országban (UN DESA, 2019). Mivel a hazautalások közvetlenül a családokhoz jutnak el, ezért szegénységscsökkentő hatásai jelentősek. Miután a fejlett országokban élő, bevándorló háttérű dolgozók elvesztették a munkájukat, vagy jövedelem-pótló programokba kényszerültek, nehezebben tudták támogatni a szülőországukban maradt családtagjaikat. A Világbank szerint az alacsony és közepes jövedelmű országokba irányuló hazautalások nagysága 7 százalékkal csökkent 2020-ban, és további 7,5 százalékos csökkenést jósoltak 2021-re (Oxford Economics, 2021).

A harmadik közvetett hatás abból ered, hogy a fejlődő országoknak a fejlettekkel kellett versenyezniük a szűkös egészségügyi termékekért: maszkokért és védőfelszerelésért, lélegeztetőgépekért, oxigénért, gyógyszerekért, és végül a koronavírus elleni vakcináért. Bár ezen termékek kínálata viszonylag hamar tudott alkalmazkodni, rövid távon azonban előfordult, hogy a fejlett országok „elkapkodták” a készleteket a fejlődők elől. A vakcinák esetében ez különösen látványos volt: a fejlett országokat nem volt nehéz azzal vádolni, hogy túlzott készleteket halmoztak fel vakcinákból (Dyer, 2020), a fejlődők pedig a sor végére kerültek. 2021 novemberére az európai országok már lakosságuk nagy részét beoltották, sokakat három dózissal is, míg Afrikában átlagosan ekkor még csak tizenöt dózist adtak be száz lakosra vetítve.

5. HOGYAN ELLENSÚLYOZHATÓAK A NEGATÍV HATÁSOK?

A fentiek alapján világos, hogy a koronavírus-járvány hatására a szegénységscsökkentésben és az emberi fejlődésben az elmúlt években elért eredmények egy része semmissé válhat. Egyes becslések szerint a napi 1,9 dollárnál kevesebből élők

száma 68 millióval emelkedett 2020-ban (Valensisi, 2020). Felmerül tehát a kérdés, hogyan ellensúlyozhatóak a járvány hatásai a fejlődő országokban, illetve hogyan segíthető elő legjobban a gyors talpra állásuk. Számtalan javaslat született e témában kutatóintézetektől és civil szervezetektől, és a cikk adta korlátok között ezeket nem tudjuk mind számba venni. Egyedül egy nagyobb témakört tekintünk át röviden: a fejlődő országok finanszírozási helyzetét, azon belül is elsősorban a nemzetközi segélyezés és az adósságok témakörét.

Kétségtelen, hogy a fejlődő országoknak és különösen a legszegényebb államoknak nemzetközi pénzügyi segítségre van szükségük ahhoz, hogy rövid távon életüket mentsenek, és a lakosság megélhetését óvják, egyfelől, másfelől pedig, hogy hosszú távon támogassák a gazdaságaik újjáépítését. Ahhoz, hogy a lezárások működjenek, és az embereknek ne kelljen választaniuk az előírások megszegése és az éhezés között, olyan szociális védőhálókra van szükség, amelyek elérik az informális dolgozókat és a vidéki szegényeket is (Bargain–Aminjonov, 2020). Ennek a leghatékonyabb formája a készpénztranszfer (Loayza, 2020). Fejlesztteni kell továbbá az egészségügyi rendszereket (Valensisi, 2020), mind a kapacitások növelésével, mind a gyógyszerekhez, vakcinákhoz és más eszközökhöz való hozzáférés javításával (Loayza, 2020). Támogatni kell az oktatást is, hogy hatékonyan tudja segíteni a tanulókat a felzárkózásban: több jobban képzett tanárra van szükség, Covid-biztos iskolákra, és a leghátrányosabb helyzetűek célzott támogatására (Evans et al., 2021). Az OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development – Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet) becslései szerint a fejlődő országoknak nagyjából kétezermilliárd dollárra van szükségük ahhoz, hogy a járvány által okozott károkat helyrehozzák, és ebben az összegben nincs benne az a finanszírozási igény, amelyre a *fenntartható fejlődési célok* (Sustainable Development Goals, SDGs) eléréséhez egyébként is szükség lenne (OECD, 2021).

A fejlett országok egyrészt nemzetközi fejlesztési segélyeik emelése, másrészt a fejlődő országok adósságszolgálati terheinek csökkentése révén tudnak hozzájárulni ehhez a finanszírozási igényhez. A segélyezés kapcsán két tényező is nehezíti azonban a fejlett világ érdemi reakcióját. Egyrészt, a járvány a fejlett országokat is súlyosan érintette zuhanó gazdasági teljesítmények és emelkedő költségvetési hiányok formájában; korábbi válságokból pedig tudjuk, hogy az ilyen helyzetekben a nemzetközi segélyek csökkentése gyakran előforduló takarékosági intézkedés, méghozzá a viszonylag alacsony politikai kockázatából következően. Másrészt pedig, a koronavírus csak akkor lehet legyőzni, ha mindenhol a világon legyőzik, magas átoltottság, megelőző intézkedések és széles körben rendelkezésre álló gyógykezelési lehetőségek révén. A vírus elleni küzdelem tehát egy globális közjóság (Loayza, 2020), és mint az ilyen közjóságokkal összefüggésben gyakorta megfigyelhető, a világ országai ösztönzést érezhetnek, hogy potyautasként viselkedjenek, és megpróbálják

elkerülni a segélyek érdemi növelését, arra számítva, hogy majd más megteszi ezt helyettük.

Ezek a dilemmák érvényesek a fejlődő országok adósságszolgálatainak csökkentésére is, de itt további problémák is felmerülnek. Sok fejlődő ország a magánszektor, illetve Kína felé van eladósodva, utóbbi pedig eddig nem nagyon mutatott hajlandóságot az adósságok elengedésére. Gyakori továbbá az olyan érvelés, hogy az adósságok elengedése csak ösztönzést nyújtana a fejlődő országoknak újabb hitelek felvételére. Nincs továbbá garancia arra – különösen a rosszul, autokratikusan kormányzott országok esetében –, hogy a felszabaduló forrásokat valóban szociális védőhálók kiépítésére vagy az egészségügy fejlesztésére költenék.

A fejlett világ eddigi válasza alátámasztani látszik az elméleti szkepticizmust. Az OECD (2021) szerint 2020 októberéig a nemzetközi közösség összesen 159 milliárd dollárnyi finanszírozást jelentett be a fejlődő országok koronavírus elleni küzdelmének támogatására. Emellett 2020 májusában a Világbank, a Nemzetközi Valutaalap (International Monetary Fund, IMF) és a G20 tagállamai negyven fejlődő ország részére hiteltörlesztési moratóriumot hirdettek, amely 2021 végéig ötmilliárd dolláros megtakarítást jelenthet az érintetteknek (World Bank, 2021b). A moratóriumot kérő országoknak vállalniuk kell, hogy az így felszabaduló összegeket szociális, egészségügyi vagy gazdasági célokra költik, és alávetik költségvetésüket a Világbank és az IMF ellenőrzésének. Mindez messze elmarad a finanszírozási igényektől. Egyrészt a 159 milliárd dollárnyi segélynek egy jelentős hányada hitel, másrészt nem világos, hogy mennyi belőle az addicionális forrás, vagyis kérdéses, hogy a donorok nem már meglévő, más célokra beígért segélyeket „csomagoltak-e át”. Bár az adatok problémásak és hiányosak, úgy tűnik, hogy a fejlett OECD-tagállamok mindössze 12 milliárd dollárnyit fizetnek a 159 milliárdból, és ennek is csak alig több mint a fele új forrás (összehasonlításképpen, az Egyesült Királyság csak arra elköltött körülbelül 1,1 milliárd dollárt, hogy 2020 második felében támogassa az ország éttermeit, lásd: *The Guardian*, 2020). A 159 milliárd „maradék” a Világbanktól, illetve nem tradicionális donoroktól, elsősorban az arab országoktól és Kínától származik. A törlesztési moratórium pedig pusztán a törlesztések időleges felfüggesztését jelenti, nem az adósságok akárcsak részleges elengedését.

A hosszabb távú kilátások sem túl biztatóak. A nemzetközi segélyezésben közismert, hogy a donorok által beígért összegeknél rendszerint jóval kevesebb kerül ténylegesen folyósításra, és nincs ok azt feltételezni, hogy ez most másképp lenne. Sok donorállam jelezte már, hogy nem fogja tudni fenntartani jelenlegi támogatási szintjeit. Az Egyesült Királyság, amely az Egyesült Államok és Németország után a világ harmadik legnagyobb donora, 2021 nyarán bejelentette, hogy nemzeti jövedelme 0,7 százalékról 0,5-re csökkenti a segélyei nagyságát. Kétséges, hogy vajon más országok tudnak-e ellensúlyozni ekkora csökkenést.

6. LEZÁRÁS

A cikk röviden áttekintette a koronavírus-járvány hatásait a fejlődő országokban. A legfontosabb következtetés, hogy a Globális Dél országaiban a járvány hatására megtorpant, sőt visszajára fordult az emberi életkörülmények javulása. Csökkennek a jövedelmek, nő a munkanélküliség és az éhezés, csökken a születéskor várható átlagos élettartam és a gyerekek beiskolázottsága, és növekszik a nemek közti egyenlőtlenség. Mindennek hosszú távú, az emberek életét akár évtizedekig is meghatározó következményei lehetnek. Ráadásul még messze nem látjuk a válság végét: 2021 novemberében, e tanulmány írásakor, még rendkívül alacsony volt a fejlődő világban az átoltottság és magas az oltásellenesség, így várhatóan még több további járványhullám fog végigsöpörni ezeken az országokon az elkövetkező években. Bár a fejlett világ tett intézkedéseket a fejlődők támogatására magasabb segélyek, hiteltörlesztési moratórium, illetve további, a tanulmányban nem tárgyalt kezdeményezések révén (amilyen például a koronavírus elleni vakcinák méltányos elosztását elősegítő COVAX [COVID-19 Vaccines Global Access]), egyelőre úgy tűnik, hogy ez a segítség messze kevés lesz ahhoz, hogy megállítsa a fejlődő országok visszacsúszását a múltba.

IRODALOM

- Bargain, O. – Aminjonov, U. (2020): Between a Rock and a Hard Place: Poverty and Covid-19 in Developing Countries. *IZA Discussion Paper*, 13297. Bonn: IZA, <https://docs.iza.org/dp13297.pdf>
- Dyer, O. (2020): Covid-19: Many Poor Countries Will See Almost No Vaccine Next Year, Aid Groups Warn. *BMJ: British Medical Journal*, 371, m4809. DOI: 10.1136/bmj.m4809, <https://www.bmj.com/content/bmj/371/bmj.m4809.full.pdf>
- Economist (2021): *Covid-19 Data. The Pandemic's True Death Toll*. <https://www.economist.com/graphic-detail/coronavirus-excess-deaths-estimates>
- Evans, D. – Hares, S. – Mendez Acosta, A. et al. (2021): *It's Been a Year since Schools Started to Close Due to COVID-19*. Centre for Global Development, <https://www.cgdev.org/blog/its-been-year-schools-started-close-due-covid-19>
- Gill, I. – Schellekens, P. (2021): *COVID-19 is a Developing Country Pandemic*. Brookings Institute, <https://www.brookings.edu/blog/future-development/2021/05/27/covid-19-is-a-developing-country-pandemic/>
- Gurara, D. – Fabrizio, S. – Wiegand, J. (2020): *COVID-19: Without Help, Low-income Developing Countries Risk a Lost Decade*. 27 August 2020. IMF, <https://blogs.imf.org/2020/08/27/covid-19-without-help-low-income-developing-countries-risk-a-lost-decade/>
- IMF (2020): *World Economic Outlook, Commodity Special Feature*. <https://www.imf.org/-/media/Files/Research/CommodityPrices/WEOSpecialFeature/CSFApril2020.ashx>
- Islam, N. – Jdanov, D. A. – Shkolnikov, V. M. et al. (2021): Effects of Covid-19 Pandemic on Life Expectancy and Premature Mortality in 2020: Time Series Analysis in 37 Countries. *BMJ: British Medical Journal*, 375, e066768. DOI: 10.1136/bmj-2021-066768, <https://www.bmj.com/content/375/bmj-2021-066768>

- Lawal, Y. (2021): Africa's Low COVID-19 Mortality Rate: A Paradox? *International Journal of Infectious Diseases*, 102, 118–122. DOI: 10.1016/j.ijid.2020.10.038, [https://www.ijidonline.com/article/S1201-9712\(20\)32242-6/fulltext](https://www.ijidonline.com/article/S1201-9712(20)32242-6/fulltext)
- Loayza, N. (2020): *Costs and Trade-offs in the Fight against the Covid-19 Pandemic: A Developing Country Perspective*. (World Bank Research and Policy Briefs, 35) Washington, DC: World Bank, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/33764>
- Medicalxpress (2021): *COVID Slashes Life Expectancy in South Africa*. 19 July 2021. <https://medicalxpress.com/news/2021-07-covid-slashes-life-south-africa.html>
- OECD (2021): *Development Co-operation Report 2020: Learning from Crises, Building Resilience*. Paris: OECD, https://www.oecd-ilibrary.org/development/development-co-operation-report-2020_f6d42aa5-en
- Oxford Economics (2021): *The Remittance Effect: A Lifeline for Developing Economies through the Pandemic and into Recovery*. <https://www.oxfordeconomics.com/recent-releases/The-remittance-effect-A-lifeline-for-developing-economies-through-the-pandemic-and-into-recovery>
- Ritchie, H. – Roser, M. (2019): *Age Structure. Our World in Data*. September 2019. <https://ourworldindata.org/age-structure>
- The Guardian (2020): *'Eat out to help out': Venues Claimed More than £849m through Scheme*. <https://www.theguardian.com/business/2020/nov/25/eat-out-to-help-out-venues-claimed-more-than-849m-through-scheme>
- UN DESA (2019): *Remittances Matter: 8 Facts You Don't Know about the Money Migrants Send back Home*. 17 June 2019. <https://www.un.org/development/desa/en/news/population/remittances-matter.html>
- University of Oxford (2021): *COVID-19: Inequalities Widen for Poorest Young People in Developing Countries*. 04 March 2021. <https://www.ox.ac.uk/news/2021-03-04-covid-19-inequalities-widen-poorest-young-people-developing-countries>
- Valensisi, G. (2020): COVID-19 and Global Poverty: A Preliminary Assessment. In: Djankov, S. – Panizza, U. (eds.): *COVID-19 in Developing Economies*. London: CEPR Press, 188. <https://econpapers.repec.org/bookchap/cprebchap/p330-12.htm>
- World Bank (2021a): *Mortality Rate, Infant (per 1,000 Live Births) - Low Income*. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.IMRT.IN?locations=XM>
- World Bank (2021b): *COVID 19: Debt Service Suspension Initiative*. 03 March 2022. <https://www.worldbank.org/en/topic/debt/brief/covid-19-debt-service-suspension-initiative>
- World Bank (2021c): *Urgent, Effective Action Required to Quell the Impact of COVID-19 on Education Worldwide*. 22 January 2021. <https://www.worldbank.org/en/news/immersive-story/2021/01/22/urgent-effective-action-required-to-quell-the-impact-of-covid-19-on-education-worldwide>